



การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544-2549)

ธโรธร ตูทองคำ*
ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ**
สกฤติ อีสริยานนท์***

(วันรับบทความ: 27 เมษายน 2563/ วันแก้ไขบทความ: 15 พฤษภาคม 2563/ วันตอบรับบทความ: 19 พฤษภาคม 2563)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 (2) สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 (3) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 วิธีการศึกษาเป็นการวิจัยเอกสารจากการนำเสนอผลงานวิจัยในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า (1) ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 แบ่งเป็นปัจจัยภายนอก คือ การแพร่ขยายของประชาธิปไตยเป็นที่มาของการปฏิรูปการเมืองของประเทศหลายประเทศ การแพร่ขยายของแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยม และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศ และปัจจัยภายใน คือ การถือกำเนิดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ใน พ.ศ. 2540 และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม (2) สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 มาจากการก่อตั้งพรรคไทยรักไทยที่เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ชัยชนะจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงของสภาผู้แทนราษฎร การจัดตั้งรัฐบาลพรรคไทยรักไทย การปฏิรูประบบราชการเพื่อเป็นเครื่องมือของรัฐบาล และความเปลี่ยนแปลงของประชาสังคม (3) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 นำมาสู่การถือกำเนิดของระบอบทักษิณ ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองไทยผ่านสถาบันและกระบวนการทางการเมืองที่ประกอบด้วย พรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐบาล รัฐบาลระบบราชการ และประชาสังคม อย่างกว้างขวาง

คำสำคัญ: สังคมการเมือง, ทักษิณ ชินวัตร, พรรคไทยรักไทย

* นิติปรัชญญาเอก, รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** อดีตรองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, อาจารย์ที่ปรึกษา

*** อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม



Thailand Political Society Change in the Era of Thaksin Shinawatra (2001-2006)

Thasothorn Tootongkam^{*}

Thongchai Wongchaisuwan^{**}

Sakrit Isariyanon^{***}

(Received Date : April 27, 2020, Revised Date : May 15, 2020, Accepted Date : May 19, 2020)

Abstract

The purpose of this research is to study Thailand political society change in the era of Thaksin Shinawatra (2001-2006) on the following issues 1) Factors leading to Thailand political society change, 2) The essence of Thailand political society change, and 3) The impact of Thailand political society change. The method of this study is documentary research and the presentation of research results is in the form of analysis descriptive. The study found that 1) the factors leading to Thailand political society change during Thaksin Shinawatra era between 2001 and 2006 are divided into 2 factors. The first is external factors that include the spread of democracy leading to political reform, the spread of neoliberalism and populism, and the changes in information technology. The second factor is internal factors that included the birth of the Constitution of the Kingdom of Thailand 1997, the economic crisis in 1997, and social changes. 2) The essence of Thailand political society change during Thaksin Shinawatra era between 2001 and 2006 came from the establishment of the Thai Rak Thai Party which is a large capital group. Victory from the election of members of parliament leading to the change of the House of Representatives, government establishment from the Thai Rak Thai Party, bureaucratic reform to be a government tool, and the changes of civil society. 3) The impact of Thailand political society change during Thaksin Shinawatra era from 2001 to 2006 led to the advent of the Thaksinocracy which led to changes in the Thai political system through institutions and political institutions and processes which consist of a political party, election, parliament, government, bureaucracy, and civil society.

Keywords: Political Society, Thaksin Shinawatra, Thai Rak Thai Party

^{*} D. Pol.Sc. (Political Economy and Governance) Student, Faculty of Political Science and Law Burapha University

^{**} Former Associate Professor Faculty of Political Science and Law Burapha University, Advisor

^{***} Lecture Faculty of Political Science and Law Burapha University, Co Advisor

บทนำ

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองร่วมสมัยถือกำเนิดภายหลังช่วงรอยต่อระหว่างการปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ กับระบอบประชาธิปไตยสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ช่วงทศวรรษที่ 2530 แต่การไม่เปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย (non-transitional democracy) ที่สมบูรณ์ และการทำให้ประชาธิปไตยไม่เข้มแข็ง (non-consolidating democracy) จากระบอบการปกครองที่สลับกันไปมาระหว่างประชาธิปไตย กับเผด็จการอำนาจนิยม นับเป็นปัญหาการเมืองที่เป็นความขัดแย้งระหว่างฝ่ายการเมือง กับฝ่ายข้าราชการประจำหรือระหว่างพลังในระบบราชการ (bureaucratic force) กับพลังนอกระบบราชการ (ex-bureaucratic force) จากสาเหตุของการทุจริตคอร์รัปชัน การแสวงหาอำนาจ ความขัดแย้ง และผลประโยชน์สาธารณะ ก่อให้เกิดปัญหาของสถาบันและกระบวนการทางการเมือง แสดงถึงปัญหาการเมืองของนักการเมือง และความล้มเหลวจากการแก้ปัญหาประชาชนที่มีความขัดแย้งระหว่างเมือง ชนชั้นกลางและภาคอุตสาหกรรม กับชนบท ชนชั้นล่างและภาคเกษตรกรรม จากการจัดสรรทรัพยากร แสดงถึงปัญหาการเมืองของพลเมือง ความขัดแย้งทางการเมืองที่ต่อเนื่องที่นำไปสู่การเสนอการปฏิรูปการเมืองภายหลังความรุนแรงทางการเมือง จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬใน พ.ศ. 2535 และนำไปสู่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ขณะเดียวกันการรับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่มีการเปิดกว้างทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ใน พ.ศ. 2531 ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 ความล้มเหลวจากการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง ส่งผลต่อความคาดหวัง ความต้องการ ความปรารถนาของประชาชนไทยมาจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 ที่มีการใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จากชัยชนะของพรรคไทยรักไทย การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายทักษิณ ชินวัตร และการกำหนดนโยบายเสรีนิยมใหม่และประชานิยม ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยอย่างกว้างขวาง นับเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยของสิ่งที่ค้นหาเพื่อต้องการคำตอบจากปัจจัยสาระสำคัญและผลกระทบ นำมาสู่ที่มาของการศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549
2. เพื่อศึกษาสาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549
3. เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549

นิยามศัพท์เฉพาะ

สังคมการเมือง (political society) คือ ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบของทุกภาคส่วนในสังคมการเมืองไทย ที่เป็นกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน สถาบัน หรืออื่นใด เพื่อแสวงหาอำนาจจัดสรร

แบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ ผ่านสถาบันและกระบวนการทางการเมือง คือ พรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และประชาชนและประชาสังคม

รัฐ หมายถึง สถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจปกครองประเทศในประเทศไทย ที่ประกอบด้วย สถาบันนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ที่เป็นสถาบันทางการเมืองที่ใช้อำนาจอธิปไตย และระบบราชการ

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดทฤษฎีสังคมการเมือง

สังคมการเมือง คือ ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบหลักของทุกภาคส่วน เป็นกลุ่มองค์กร หน่วยงาน สถาบัน หรืออื่นใด เพื่อแสวงหาอำนาจจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ ผ่านสถาบันและกระบวนการทางการเมือง แนวคิดพัฒนาการของรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ส่วนหนึ่ง แบ่งสังคมการเมืองเป็นโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ที่สำคัญ คือ รัฐธรรมนูญ รัฐบาล รัฐสภา ศาล ระบบราชการ และพรรคการเมือง ที่ชนะการเลือกตั้งจนครอบครองอำนาจรัฐ กับโครงสร้างส่วนล่าง (infrastructure) คือ ประชาสังคม ประชาชน และพลเมือง สังคมการเมืองนับเป็นกรอบแนวคิดหลักของการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) ที่รัฐมีบทบาทนำสังคม (state led society) มากกว่าสังคมนำรัฐ (society led state) (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2547, น.107-108) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของพรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และประชาสังคม เป็นปัญหาจากการจัดสรรอำนาจ (distribution of power) (Dunleavy and Leary, 1987, p.320) ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของสังคมการเมือง

แนวคิดโลกาภิวัตน์

แนวคิดโลกาภิวัตน์ตามแนวคิดของเคนซี โอเม (Ohmae, 1990) คือ กระแสโลก การล่มสลายของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก ก่อให้เกิดการขยายตัวของทุน (capital) และเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology: IT) ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง คือ การเน้นการมีส่วนร่วมทางการเมือง นำไปสู่การแพร่ขยายแนวคิดการจรรโลงประชาธิปไตย การทำให้ประชาธิปไตยเข้มแข็งและการปฏิรูปการเมืองภายหลัง ด้านเศรษฐกิจ คือ การเผยแพร่แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาการค้า การเงิน การลงทุน และความช่วยเหลือ และด้านสังคม คือ การเน้นแนวคิดสิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต การแพร่ขยายการบริโภคนิยมและวัตถุนิยม การถือกำเนิดวัฒนธรรมประชานิยม เมือง และชนชั้น การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) นำไปใช้มุ่งเน้นเพื่ออธิบายและวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) และเรื่องที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเสรีนิยมใหม่

แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (ภักดี วีระภาสพงษ์, 2548, น.58-64) คือ การรื้อฟื้นแนวคิดเสรีนิยม (liberalism) แบบคลาสสิกที่ผสมผสานกับแนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมแบบกลไกราคาหรือกลไกตลาด (laissez-faire) แนวคิดพาณิชย์นิยม (mercantilism) แนวคิดสำนักการเงินนิยม (monetarism) แนวคิดตลาดที่กำหนดตนเอง (self-regulating market) และแนวคิดฉันทามติวอชิงตัน (Washington Consensus) เน้นเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ตลาดเสรี การค้าเสรีกรรมสิทธิ์เอกชน รัฐแทรกแซงน้อยที่สุด แปรสรวस्तทุกอย่างเป็นสินค้าและบริการ การแข่งขันราคาและกำไรระยะสั้น ทำให้เน้นกลุ่มองค์กร หน่วยงาน สถาบัน เสมือนเป็นบริษัทที่มีการแข่งขันและผลตอบแทนเพื่อความอยู่ดีกินดี ถือกำเนิดนับตั้งแต่ช่วงลัทธิล่าอาณานิคมและแพร่ขยายนับตั้งแต่ช่วงโลกาภิวัตน์ (สเตเกอร์ และรอย, 2559) การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) นำแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไปใช้เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ปัจจัย สำคัญและผลกระทบการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549)

ประชานิยม

ประชานิยม (populism) มาจากรากศัพท์ภาษาละตินที่หมายถึงประชาชน (populus) พัฒนาการที่ต่อเนื่องนำไปสู่ความหมายหรือการนิยามที่หลากหลาย ประชานิยมด้านการเมืองสัมพันธ์กับประชาชนที่มีการกระทำ ปฏิสัมพันธ์ บทบาท จัดตั้ง เป็นกลุ่ม องค์กร สถาบัน กับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นวงกว้าง ด้านการเมือง คือ การพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่เป็นประชาธิปไตย ด้านเศรษฐกิจจากการเสนอแนวทางที่แตกต่างจากทุนนิยมและสังคมนิยมและด้านสังคม จากการนำเสนอแนวคิดการพึ่งตนเองและการสนับสนุนจากรัฐ ประชานิยมด้านเศรษฐกิจ เน้นการปฏิรูปการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักแบบตะวันตก เน้นการพึ่งตนเอง การสหกรณ์นับเป็นตัวอย่างที่สำคัญและประชานิยมด้านสังคม เน้นการให้คุณค่ากับชนชั้นล่าง คนชายขอบ คนยากคนจน คนยากไร้ นำไปสู่บทบาทของผู้นำฝูงชนหรือนักปลุกปั่นหรือผู้นำลวง (demagogue) ที่มีสำนวนโวหารและกลยุทธ์ที่ดึงดูดผู้สนับสนุน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549) การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) นำแนวคิดประชานิยมไปใช้เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ปัจจัย สำคัญและผลกระทบการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549)

แนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่

การจัดการภาครัฐแนวใหม่หรือการจัดการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Management: NPM) ถือกำเนิดจากสภาพแวดล้อม ปัจจัย และบริบท ที่เปลี่ยนแปลง ความล้มเหลว ปัญหาอุปสรรค ความล้มเหลว วิฤตการณ์ของระบบราชการ ทำให้เป็นปัญหาก่อให้เกิดแนวคิดการปฏิรูประบบราชการ จากการนำแนวคิดภาคเอกชนมาปรับใช้หรือประยุกต์ใช้เป็นแนวคิดการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล (good governance) การกำหนดมาตรฐานการทำงาน การทำงานแบบมีอาชีพ การเน้นผลลัพธ์หรือผลผลิตมากกว่ากระบวนการ การเน้นการแข่งขัน

การตลาดและกลไกตลาด การเป็นผู้ประกอบการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และประหยัด
สนองต่อลูกค้าและผู้รับบริการ (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2556) ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง คือ
การจัดตั้งการใหม่และการจัดสรรงบประมาณใหม่ การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมือง
ของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) นำแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่ไปใช้
เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ปัจจัย สาเหตุสำคัญและผลกระทบการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทย
สมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549)

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) จากการวิจัยเอกสาร
(documentary research) นำเสนอผลการวิจัยจากการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)
มีขั้นตอนการศึกษาประกอบด้วย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมเอกสาร
ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เป็นเอกสารชั้นต้น คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540
และเอกสารชั้นรองจากบทความ หนังสือ ตำรา ภาคนิพนธ์ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยอื่น
เอกสารอื่น ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเพื่อตอบวัตถุประสงค์
และโจทย์วิจัยในส่วนของการศึกษาและอภิปรายผลจากแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรม
ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเสนอจำนวน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549

ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544
ถึง พ.ศ. 2549 แบ่งเป็นสองส่วน คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายนอก เป็นสาเหตุหรือความเปลี่ยนแปลงที่มาจากกระแสโลกภายนอกประเทศ
ประกอบด้วย ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม

(ก) ด้านการเมือง ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง คือ ความล้มเหลวของประชาธิปไตย
แบบตัวแทน นำมาสู่การปฏิรูปการเมือง (political reformation) เพื่อการจรรโลงประชาธิปไตย
(democratization) และสร้างประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง (consolidating democracy) ของประเทศ
ทั้งหลาย ช่วงรอยต่อทศวรรษสุดท้ายของสงครามเย็นจนถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็นที่เข้าสู่
ยุคโลกาภิวัตน์ เป็นกระแสโลกาภิวัตน์ด้านการเมืองจากมุมมองหลากหลายมิติ ดังตัวอย่าง
ของประเทศที่มีการปฏิรูปการเมืองในทวีปเอเชีย ภูมิภาคเอเชียตะวันออก คือ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้
ไต้หวัน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย

(ข) ด้านเศรษฐกิจ คือ การแพร่ขยายของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ที่ก่อตัวจากการดำรงตำแหน่ง
ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาของโรนัลด์ รีแกน จากพรรครีพับลิกันและนายกรัฐมนตรีอังกฤษของ
มาร์กาเร็ต แธตเชอร์ จากพรรคอนุรักษนิยม มีความต่อเนื่องจากการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี
สหรัฐอเมริกาของนายบิล คลินตัน จากพรรคดีโมแครต และนายกรัฐมนตรีอังกฤษของนายโทนี แบลร์

นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศด้านการพัฒนา การค้า การเงิน การลงทุน และความช่วยเหลือ อย่างต่อเนื่อง (สเตเกอร์ และรอย, 2559)

ด้านการพัฒนา ความล้มเหลวจากการพัฒนาที่ต่อเนื่องแสดงออกจากการนำเสนอของธนาคารโลกเรื่องซาราทอนใต้ของแอฟริกา: จากวิกฤตสู่ความเจริญเติบโตที่ยั่งยืน (Sub-Sahara Africa: From Crisis to Sustainable Growth) (World Bank, 1989) นำไปสู่ข้อเสนอของธนาคารโลกที่เสนอแนวคิดธรรมาภิบาล และสหประชาชาติที่กำหนดสหัสวรรษแห่งการพัฒนา (Millennium Development Goals: MDGs) ระหว่าง พ.ศ. 2543 ถึง 2558

ด้านการค้า ปัญหาทางการค้านำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประเทศจากการใช้มาตรการทางภาษี (tariff barrier) และไม่ใช่ภาษี (non-tariff barrier) เป็นสงครามการค้า ความพยายามแก้ปัญหาทำให้มีการปรับเปลี่ยนจากข้อตกลงว่าด้วยพิกัดทั่วไปว่าด้วยการค้าและอัตราภาษีศุลกากรหรือแอกตต์ (General Agreement on Trade and Tariff: GATT) เป็นองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) ใน พ.ศ. 2538 เพื่อเพิ่มอำนาจการบังคับใช้ และการก่อกำเนิดกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและอนุภูมิภาคจำนวนมาก อาทิ เขตการค้าเสรีอาเซียนหรืออาฟต้า (ASEAN Free Trade Area: AFTA) เป็นต้น

ด้านการเงิน การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้มีการเปิดเสรีทางการเงิน (financial liberalization) นับเป็นที่มาของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียใน พ.ศ. 2540

ด้านการลงทุน การเปิดเสรีทางการเงินนำไปสู่การลงทุนจากการย้ายฐานการผลิตและเพิ่มการลงทุนจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นการลงทุนระยะสั้นและเก็งกำไร การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียใน พ.ศ. 2540 ทำให้มีการลงทุนเพื่อซื้อสินทรัพย์ที่ถูกขายทอดตลาดราคาถูก

ด้านความช่วยเหลือ ความล้มเหลวเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องทำให้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund : IMF) มีบทบาทช่วยเหลือประเทศที่เผชิญผลกระทบ แต่กลับสร้างปัญหาจากข้อกำหนดและมาตรการของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ

(ค) ด้านสังคม ความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มีบทบาทสำคัญ การขยายตัวของทุนทำให้มีบทบาทครอบงำตลาด การขยายตัวของชนชั้นกลางจากภาคธุรกิจอุตสาหกรรมที่เติบโตขึ้น การแพร่ขยายของแนวคิดประชานิยมจากการผสมผสานกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่เพื่อเป็นนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างการยอมรับจากชนชั้นกลางและชนชั้นล่างก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านสังคม

ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม

(ก) ด้านการเมือง คือ การปฏิรูปการเมืองตามแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม (constitutionalism) นำไปสู่การถือกำเนิดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 นับเป็นกรอบแนวคิดเริ่มต้นของสังคมการเมืองที่มีพรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และประชาสังคมเป็นสถาบันและกระบวนการทางการเมืองที่วิจิตร รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ. 2540 มุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล จากการเพิ่มคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้ง การกำหนดการออกเสียงลงคะแนนของผู้ออกเสียงลงคะแนนให้เป็นหน้าที่ การกำหนด

เขตการเลือกตั้งแบบเขตเดียวคนเดียวและแบบบัญชีรายชื่อ การเพิ่มบทบาทการตรวจสอบของสมาชิกสภา การเพิ่มอำนาจรัฐบาลหรือฝ่ายบริหาร และการจัดตั้งองค์การอิสระ

(ข) ด้านเศรษฐกิจ คือ การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ใน พ.ศ. 2540 นำมาสู่การขอรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่มีมาตรการสำคัญ คือ การสร้างเสถียรภาพ การเปิดเสรีทางการเงินการลงทุน การยกเลิกการควบคุม และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ทำให้ต้องตัดงบประมาณรายจ่ายประจำปีลงจำนวนกว่า 100,000 ล้านบาท การขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่มจากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 10 การลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดเป็นร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ใน พ.ศ. 2540 เป็นร้อยละ 3 ใน พ.ศ. 2541 การลดการลงทุนภาครัฐและการอุดหนุนจากภาครัฐและการอุดหนุนจากภาครัฐทั้งหลาย เป็นระบบเศรษฐกิจที่ติดลบ ใน พ.ศ. 2541 อำนาจการซื้อภายในประเทศลดลง (กาวาจิตต์ สิงห์, 2543, น.100-101) เป็นความถดถอยและตกต่ำทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก

(ค) ด้านสังคม คือ การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่ผิดพลาด ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเมือง ภาคอุตสาหกรรม ชนชั้นกลาง กับชนบท ภาคเกษตรกรรมและชนชั้นล่าง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ใน พ.ศ. 2540 ทำให้ประเทศไทยเผชิญปัญหาการว่างงานของชนชั้นกลางและชนชั้นล่างจากการล่มสลายของธุรกิจและอุตสาหกรรมจำนวนมาก ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวเรียกร้องให้พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน แต่ความล้มเหลวในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจทำให้ประชาชนจำนวนมากแสดงออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองและเลือกพรรคการเมืองอื่นภายหลัง

ความเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองจากการพัฒนาประชาธิปไตยที่แพร่ขยายไปทั่วโลก ด้านเศรษฐกิจ จากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่เป็นกระแสหลักด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมจากความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศและการแพร่ขยายของแนวคิดประชานิยมที่ประสบความสำเร็จของประเทศหลายประเทศ ที่ทั้งหมดเป็นปัจจัยภายนอกจากกระแสโลกาภิวัตน์ การถือกำเนิดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 และความเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนจากความผิดหวังในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ที่ทั้งหมดเป็นปัจจัยภายในและมีความสำคัญมากกว่าปัจจัยภายนอก ทำให้พรรคไทยรักไทยที่เป็นการรวมกันของกลุ่มชนขนาดใหญ่และกลุ่มชนท้องถิ่นชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 และ 2548

2. สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549

สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 แบ่งการอธิบายและวิเคราะห์เป็น 6 ประเด็น จากแนวคิดสังคมการเมืองที่มีจุดเริ่มต้นจากรัฐธรรมนูญ แล้วย่อยลงไปที่สถาบันและกระบวนการทางการเมือง ประกอบด้วย พรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และประชาสังคม มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 พรรคการเมือง

พรรคไทยรักไทยนับเป็นพรรคการเมืองพรรคแรกที่ตั้งจัดตั้งภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีนายทักษิณ ชินวัตร เป็นหัวหน้าพรรค

และมีบทบาทนำจากการกำหนดโครงสร้างและกระบวนการของพรรค ความร่วมมือระหว่างกลุ่มทุนระดับประเทศและทุนระดับท้องถิ่น เป็นพรรคการเมืองที่รวมบุคคลที่หลากหลายเป็นนักวิชาการ ขุนนางนักวิชาการ (technocrat) อดีตข้าราชการพลเรือน ทหาร ตำรวจ และภายหลังมีนักการเมืองจากกลุ่มการเมืองอื่นเข้ามาสังกัดจำนวนมาก มีการกำหนดโครงสร้างทางการเมืองแบบรวมศูนย์ กระบวนการที่หัวหน้าพรรคมีบทบาทสำคัญ ขั้นตอนเป็นการปฏิบัติตามลำดับชั้น รูปแบบเป็นการดำเนินการหรือสั่งการจากบนลงล่าง ยุทธศาสตร์จากการทำวิจัยเพื่อกำหนดนโยบายของพรรคและยุทธวิธีจากการใช้การตลาดทางการเมือง เพราะมองพรรคผู้สมัครของพรรค เป็นสินค้าและผู้ออกเสียงลงคะแนนเป็นผู้บริโภค

2.2 การเลือกตั้ง การลงนามการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ใน พ.ศ. 2544 นับเป็นการลงสมัครรับเลือกตั้งครั้งแรกของพรรคไทยรักไทย ที่ต้องต่อสู้แข่งขันกับผู้สมัครจากพรรคการเมืองอื่นอย่างพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล มีนายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีขณะนั้น การผนวกกลุ่มทุนจำนวนมากของพรรค การกำหนดเบอร์ผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งแบบบัญชีรายชื่อและแบบเขตเป็นเบอร์เดียวกัน การกำหนดการเลือกตั้งแบบเขตเดียวคนเดียว การมีผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบเขตจำนวนมากที่เป็นอดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาสังกัดภายหลัง ความโดดเด่นของนายทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรค การเป็นพรรคการเมืองที่ใหม่ ไม่เคยบอบช้ำหรือเป็นปัญหาจากการเป็นรัฐบาลหรือฝ่ายค้าน การรณรงค์หาเสียงจากการนำแนวคิดการตลาดทางการเมือง (political marketing) มาใช้ (นันทนา นันทวโรภาส, 2549) จากการจัดกลุ่มผู้ออกเสียงลงคะแนสดังเช่นกลุ่มคนชั้นล่างหรือคนระดับรากหญ้า แล้วกำหนดนโยบายเฉพาะเจาะจงลงไปทีละกลุ่ม เป็นการตลาดเฉพาะกลุ่ม (niche market) นับเป็นสาเหตุสำคัญที่นำมาสู่ชัยชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคไทยรักไทยที่เกือบครองเสียงข้างมากหรือเกือบครึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 และจากนโยบายสาธารณะที่มาจากนโยบายของพรรคภายหลังการจัดตั้งรัฐบาลจากตัวอย่าง คือ หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าหรือสามสิบบาทรักษาทุกคน การพักหนี้ให้เกษตรกร กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาคารประชาชน และหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้พรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้งอย่างท่วมท้นหรือถล่มทลายจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2548 ด้วยคะแนนเสียงที่กว่าร้อยละ 75 ของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด

2.3 รัฐสภา การครองเสียงเกือบครึ่งหนึ่งของพรรคไทยรักไทยในสภาผู้แทนราษฎรภายหลังชัยชนะจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายก่อนการบริหารราชการแผ่นดินจากการแถลงนโยบาย และระหว่างการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะประเด็นสำคัญ คือ การตั้งกระทู้ถาม การเปิดอภิปรายทั่วไปโดยไม่มีการลงมติ การเปิดอภิปรายทั่วไปพร้อมการลงมติไม่ไว้วางใจ การตั้งคณะกรรมการการ และการควบคุมด้านอื่นที่เผชิญปัญหาจากการควบคุมและการตรวจสอบ กล่าวคือ การเปิดอภิปรายทั่วไปพร้อมการลงมติไม่ไว้วางใจกับนายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีทั้งคณะ ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ต้องมีคะแนนเสียงจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากกว่า 2 ใน 5 แต่การจัดตั้งรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 และ 2548 มีคะแนนเสียงมากกว่า 3 ใน 5 ทำให้ฝ่ายค้านหมดสิทธิ์การตรวจสอบรัฐบาล และนายทักษิณ ชินวัตรนายกรัฐมนตรี จากการอภิปรายไม่ไว้วางใจ (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2548, น.6-32)

2.4 รัฐบาล รัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรี ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี นายทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 เป็นหัวหน้าพรรคไทยรักไทย เป็นผู้นำเสียงข้างมากของสภาผู้แทนราษฎรภายหลังการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรคการเมืองอื่น ทำให้มีอำนาจนำเหนือรัฐมนตรี แสดงถึงภาวะผู้นำอย่างสูงตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับคณะรัฐมนตรีหลายครั้ง เพื่อนำบุคคลที่สรรหาบุคคลที่ทำงานไว้วางใจได้ เสียสละให้กับพรรค และมีความรู้ความสามารถตรงตามความต้องการ เพื่อความเป็นเอกภาพของรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรี นับเป็นคณะรัฐมนตรีของพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งที่เข้มแข็งมากที่สุดของประเทศไทย ความเป็นเอกภาพของคณะรัฐมนตรีส่งผลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะที่เป็นรูปธรรม และต่อเนื่องที่ส่งผลต่อชัยชนะในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอย่างต่อเนื่อง

2.5 ระบบราชการ การขาดประสิทธิภาพ การขาดประสิทธิผล ความล่าช้าจากการปฏิบัติงาน และปัญหาจากการสนองตอบต่อนโยบายสาธารณะของรัฐบาล นายทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ก่อให้เกิดการปฏิรูประบบราชการตามแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่ เพื่อให้ระบบราชการเป็นเครื่องมือนำนโยบายตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยมไปปฏิบัติ การปฏิรูปกฎหมายและโครงสร้าง เป็นการปรับเปลี่ยนจากจำนวน 14 กระทรวง เป็นจำนวน 20 กระทรวง (อภิชาติ สถิตนิรามัย, 2556, น.303) การปฏิรูประบบงบประมาณ คือ การกำหนดระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ (ซูเอฮีโระ, 2558, น.99-100) การปฏิรูประบบการบริหารงานบุคคล เป็นการเน้นความรู้ความสามารถ (Meritocracy) มากกว่าระบบอาวุโส (ซูเอฮีโระ, 2558, น.95)

2.6 ประชาสังคม ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาจากการสนับสนุนจากประชาสังคม เป็นผู้ออกเสียงลงคะแนนจำนวนมาก จากความผิดหวังจากการบริหารงานของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ความคาดหวังการแก้ปัญหาของพรรค การยอมรับนโยบายของพรรคไทยรักไทย และการพบปะอย่างต่อเนื่องภายหลังการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายทักษิณ ชินวัตร มีการกำหนดและดำเนินการตามนโยบายที่หาเสียง ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก่อตัวขึ้นจากมติคณะรัฐมนตรีที่ใช้การจัดการขั้นเด็ดขาดกับผู้ชุมนุมประท้วงใน พ.ศ. 2544 เมื่อชาวบ้านบางกลุ่มกลับมาชุมนุมเรียกร้องอีกแทนการปล่อยให้รัฐบาลแก้ไข การเปิดเผยข้อครหาการใช้ความรุนแรงเพื่อแก้ปัญหา ยาเสพติดใน พ.ศ. 2545 การปฏิเสธของนายกรัฐมนตรี นายทักษิณ ชินวัตร ที่มีต่อบทบาทของความเคลื่อนไหวขององค์การภาคประชาชนเพื่อกดดันรัฐบาลใน พ.ศ. 2546 (อนุสรณ์ ลีมนณี, 2548, น.6-12 - 6-13) และถือกำเนิดจากการใช้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่รัฐภายหลังเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ใน พ.ศ. 2547 และจากการประท้วงและต่อต้านจากประชาชน เพราะมีการปิดกั้นการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนที่ตรงข้ามกับรัฐบาล นำมาสู่การประท้วงจำนวนมาก ใน พ.ศ. 2548 และกลายเป็นการต่อต้านรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยอย่างกว้างขวางภายหลัง

3. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองจากการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 ชัยชนะของพรรคไทยรักไทย การครองเสียงข้างมากใน

ในสภาผู้แทนราษฎรของพรรคไทยรักไทย และการกำหนดนโยบายสาธารณะตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยม การปฏิรูประบบราชการที่เป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญของรัฐ การสนับสนุนของประชาสังคมจำนวนหนึ่ง นำไปสู่การสถาปนาระบอบทักษิณ (thaksinocracy) ที่ถอยห่างจากแนวคิดประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม หรือเสรีนิยมประชาธิปไตย (liberal democracy) จนก้าวสู่ประชาธิปไตยที่ไม่เสรี (Illiberal Democracy) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

3.1 ด้านการเมือง การถือกำเนิดของระบอบทักษิณ นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของสถาบันและกระบวนการทางการเมือง จากพรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาล ระบบราชการ และประชาสังคม

3.1.1 พรรคการเมือง ที่กลุ่มทุนมีบทบาทอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดพรรค ทำให้ระบบพรรคการเมืองในช่วงแรกเป็นระบบพรรคการเมืองสองพรรคใหญ่ (two parties system) มีแนวโน้มเป็นระบบพรรคเด่นพรรคเดียว (dominant-party system or one-party dominant system) มีการสนับสนุนจากบริษัท ชินคอร์ปอเรชัน จำกัด (มหาชน) ของนายทักษิณ ชินวัตร นับเป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ของพรรคไทยรักไทยที่มีสัดส่วนมากที่สุด ทำให้พรรคการเมืองเป็นเสมือนบริษัทที่มีเจ้าของจำนวนหนึ่งคน มากกว่าพรรคการเมืองที่พัฒนาการการสู่พรรคมวลชน (mass party) สาขาพรรคเปรียบเสมือนเป็นสำนักงานของบริษัท สมาชิกพรรคเสมือนเป็นพนักงานบริษัท นับเป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ตามแนวคิดการเมืองแบบจักรกล (machine politics)

3.1.2 การเลือกตั้ง การเลือกตั้งนับเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สถาปนาความชอบธรรมให้กับพรรคการเมือง คือ พรรคไทยรักไทยหรือผู้สมัครที่ชนะการเลือกตั้ง ก่อให้เกิดการตั้งคำถามถึงความหมาย ความสำคัญ นัยยะและเบื้องหลังของการเลือกตั้ง การกำหนดระบบการเลือกตั้งแบบเขตเดียวคนเดียวทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่สังกัดพรรคการเมืองที่โดดเด่นมีโอกาชนะการเลือกตั้งสูงมาก การกำหนดการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อเท่ากับทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อหลุดพ้นจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับประเทศ (delocalization of national politics) (เกษียร เตชะพีระ, 2547, น.38) ทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อเป็นบุคคลระดับประเทศ มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จัก มีความรู้ความสามารถ หรือเป็นตัวแทนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่หรือกลุ่มทุนขนาดใหญ่สนับสนุน อาทิ บริษัท ชินคอร์ปอเรชัน จำกัด (มหาชน) เป็นต้น แต่การเลือกตั้งที่เป็นปัญหาจากการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2549 ที่ไม่บริสุทธิ์ยุติธรรม กลับนำไปสู่ผลการเลือกตั้งที่ไม่เป็นที่ยอมรับ และเป็นโมฆะภายหลัง

3.1.3 รัฐสภา รัฐสภานับเป็นสถาบันทางการเมืองที่ขาดประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และความชอบธรรม เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบและถ่วงดุล ทำให้รัฐสภากลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีโครงสร้างอุปถัมภ์จากการรวมศูนย์อำนาจที่นายทักษิณ ชินวัตร ที่เสมือนหนึ่งสวมหมวกสี่ใบ ประกอบด้วย หัวหน้าฝ่ายบริหารหรือนายกรัฐมนตรี หัวหน้าพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุดของรัฐสภา ผู้มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร หัวหน้ากลุ่มการเมือง มุ่งการเมือง และปีกการเมือง ที่ใหญ่ที่สุดของพรรคไทยรักไทยที่เป็นพรรคที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสภาผู้แทนราษฎร ทำให้มีแนวโน้มเป็นเผด็จการรัฐสภา การทำหน้าที่ตรวจสอบและถ่วงดุลรัฐบาลจากการที่พรรคฝ่ายค้านรวบรวมคะแนนเสียงไม่เพียงพอต่อการขอเปิดอภิปรายทั่วไปทั่วไปพร้อมทั้งลงมติไม่ไว้วางใจล้มเหลว

นำไปสู่ความพยายามของพรรคร่วมฝ่ายค้าน คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย และพรรคมหาชน เพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญ ภายหลังการยุบสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2549 แต่การปฏิเสธของพรรคไทยรักไทย ทำให้พรรคร่วมฝ่ายค้านปฏิเสธการลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้เป็นปัญหาด้านความชอบธรรมของสภาผู้แทนราษฎรภายหลัง

3.1.4 รัฐบาล การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มีลักษณะสำคัญ คือ การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดตั้งรัฐบาลผสมให้มีขนาดใหญ่มากที่สุด (the grand coalition strategy) เพื่อการให้นายทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคไทยรักไทย รอดพ้นจากการอภิปรายทั่วไปพร้อมทั้งลงมติไม่ไว้วางใจ ทำให้รัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร เป็นรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งที่มีเสถียรภาพมากที่สุด และนายทักษิณ ชินวัตร นับเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดจากอำนาจ อิทธิพล บทบาท และภาวะผู้นำของนายทักษิณ ชินวัตร การเป็นเจ้าของของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ของพรรคไทยรักไทยทำให้ลดการเมืองเรื่องกลุ่ม (political factions) จากตัวแทนของกลุ่มการเมือง มุ่งการเมือง ปึกการเมืองของพรรคการเมืองและระหว่างพรรคการเมือง จากการแข่งขันเพื่อจัดสรรตำแหน่งของรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีหรือฝ่ายบริหาร ทำให้กำหนดนโยบายสาธารณะตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยมอย่างกว้างขวางและเป็นระบบ

3.1.5 ระบบราชการ ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของระบบราชการมาจากการลดบทบาทการกำหนดนโยบายสาธารณะและมุ่งเน้นการนำนโยบายสาธารณะไปสู่การปฏิบัติ (public policy implementation) ทำให้ระบบราชการมีความเปลี่ยนแปลง คือ การเพิ่มความเป็นเอกภาพของหน่วยงานราชการที่เป็นรูปพระมิตที่รวมศูนย์ที่นายกรัฐมนตรี นายทักษิณ ชินวัตร ที่เสมือนเป็นประธานบริษัทของประเทศไทย (Thailand Inc.) มีการจัดวางตำแหน่งตามเครือข่ายความสัมพันธ์เป็นพรรคพวก เพื่อนฝูง เครือญาติ เป็นบุคคลใกล้ชิด ไว้วางใจ เพื่อดำรงตำแหน่งสำคัญ ทั้งกระทรวง ทบวง กรม และกองทัพ มีการโยกย้าย ปรับเปลี่ยนตำแหน่งบริหาร ของข้าราชการที่มีความสำคัญเพื่อขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ และแก้ปัญหาของประเทศ เช่น ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น

3.1.6 ประชาสังคม ความเปลี่ยนแปลงของประชาสังคมมาจากความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มที่ต่อต้านนายทักษิณ ชินวัตร รัฐบาล และพรรคไทยรักไทย ที่ขยายตัวเป็นกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (People's Alliance for Democracy: PAD) ก่อให้เกิดการเผชิญหน้ากับรัฐบาล เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนที่สนับสนุนนายทักษิณ ชินวัตร รัฐบาล และพรรคไทยรักไทยมีการกดดันภายนอกรัฐสภา ความขัดแย้งที่ขยายตัวเป็นความรุนแรงเป็นระยะและมีแนวโน้มขยายตัวภายหลังบริษัท ชินคอร์ปอเรชัน จำกัด (มหาชน) ขายหุ้นมีมูลค่ากว่า 73,000 ล้านบาท แก่บริษัท เทมาเส็ก โฮลดิ้ง จำกัด ของสิงคโปร์ ทำให้มีการเคลื่อนไหวจากประชาชนอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้นายทักษิณ ชินวัตร ตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎร และมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2549 แต่ความขัดแย้งทางการเมืองที่ต่อเนื่องทำให้ไม่สามารถจัดการเลือกตั้งได้ และบทบาทของนายทักษิณ ชินวัตร ที่เป็นทางการสิ้นสุดลง ภายหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549

3.2 ด้านเศรษฐกิจ การถือกำเนิดของระบอบทักษิณจากการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายทักษิณ ชินวัตร นำไปสู่การถือกำเนิดของระบบเศรษฐกิจแบบทักษิโนมิกส์ (Thaksinomics) นับเป็นยุทธศาสตร์ของระบบเศรษฐกิจแบบคู่ขนาน (Dual Track) ประกอบด้วยแนวทางที่หนึ่ง (first track) เป็นกระบวนทัศน์การมองจากภายนอก (outward looking paradigm) จากการเน้นการส่งออกเป็นฐาน (export-base) ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออก (East Asian Economic Model: EAEM) ที่เน้นการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จากเงินทุนของต่างประเทศ และแนวทางที่สอง (second track) จากกระบวนทัศน์การมองจากภายใน (inward looking paradigm) จากการเน้นกิจการวิสาหกิจที่เป็นขนาดเล็กและขนาดกลางภายในประเทศจากความชำนาญและการใช้ทรัพยากรภายในประเทศ เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจภายในประเทศ (ณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ, 2548, น.92)

3.3 ด้านสังคม ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ถือกำเนิดจากระบอบทักษิณ นำไปสู่ปัญหาด้านสังคมจนนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างกว้างขวาง และกลายเป็นปัญหาจากการละเลยกระบวนการยุติธรรมตามหลักนิติธรรม ความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การทำลายสิทธิเสรีภาพของประชาชนขั้นพื้นฐานของประชาชนและสื่อมวลชน การใช้อำนาจรัฐและอำนาจทุนแทรกแซงองค์กรอิสระ การคอร์รัปชันเชิงนโยบายและการขายหุ้นบริษัท ชินคอร์ปอเรชั่น จำกัด ให้สิงคโปร์ ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวการต่อต้านนายทักษิณ ชินวัตร รัฐบาลและพรรคไทยรักไทยอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่อดีตผู้ก่อตั้งพรรคไทยรักไทยจำนวนหนึ่งใน พ.ศ. 2546 กลุ่มประชาชนเพื่อชาติและราชบัลลังก์ ใน พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2548 ผู้ก่อตั้งและผู้สนับสนุนรายการเมืองไทยรายสัปดาห์ใน พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2549 (วรลัญช์ โรจนพล, 2563, น.13-14) สภาพแรงงานบางแห่งใน พ.ศ. 2548 เครือข่ายแพทย์ เกษชกร พยาบาล และอาจารย์มหาวิทยาลัย จำนวน 43 องค์กร 11 มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2549 และบทบาทของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การรัฐประหารของพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน ผู้บัญชาการทหารบก ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 (ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์, 2558, น. 14-40)

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ดังนี้

(1) ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 แบ่งเป็นสองส่วน คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกมาจากแนวคิดประชาธิปไตยที่แพร่ขยายอย่างกว้างขวาง ทำให้มีการปฏิรูปการเมืองของประเทศหลายประเทศ การแพร่ขยายของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจด้านการพัฒนา การค้า การเงิน การลงทุน และความช่วยเหลือ อย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งมีการผสมผสานกับแนวคิดประชานิยมที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และความเปลี่ยนแปลงของสังคมจากเทคโนโลยีสารสนเทศ ชนชั้น การบริโภคนิยม วัตถุนิยม และประชานิยมที่เน้นการใช้จ่ายภาครัฐเพื่อสร้างการยอมรับผู้นำจากประชาชน และปัจจัยภายใน คือ การถือกำเนิดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เป็นปัญหาระหว่างเมืองชนชั้นกลางและภาคอุตสาหกรรม กับชนบท ชนชั้นล่างและภาคเกษตรกรรม และผลกระทบทางสังคมจากวิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ

(2) สาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 มาจากการก่อตั้งพรรคไทยรักไทยใน พ.ศ. 2541 ที่เป็นการรวมกันของกลุ่มทุนขนาดใหญ่กับทุนท้องถิ่นการอาศัยความได้เปรียบจากระบบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 การเป็นพรรคการเมืองใหม่ที่ไม่เคยเป็นรัฐบาลหรือฝ่ายค้านทำให้ไม่เคยบอบช้ำหรือเผชิญผลกระทบทางการเมือง และการรณรงค์หาเสียงที่นำการตลาดทางการเมืองมาใช้จากการกำหนดนโยบายสนองตอบต่อผู้ออกเสียงลงคะแนนเฉพาะกลุ่ม นำมาสู่ชัยชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคไทยรักไทยที่เกือบครองเสียงข้างมากหรือเกือบครึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 และชนะการเลือกตั้งอย่างท่วมท้นหรือถล่มทลายจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2548 การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2544 นับเป็นความเปลี่ยนแปลงของรัฐสภา โดยเฉพาะสภาผู้แทนราษฎรที่มีความขัดแย้งเฉพาะตำแหน่งภายในรัฐสภา เพราะการเพิ่มการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทำให้ความขัดแย้งภายในพรรคและรัฐบาลจากการจัดสรรตำแหน่งลดความสำคัญลง แต่ความขัดแย้งระหว่างพรรครัฐบาลกับพรรคฝ่ายค้านทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น การจัดตั้งรัฐบาลที่นายทักษิณ ชินวัตรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่มีความโดดเด่นแสดงภาวะผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากกว่านายกรัฐมนตรีพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งของประเทศไทยคนใด มีอำนาจเหนือรัฐมนตรีในคณะรัฐมนตรีทุกคน ทำให้กำหนดนโยบายสาธารณะตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง การจัดวางพรรคพวก เพื่อนฝูง เครือญาติ เป็นบุคคลใกล้ชิด ไว้วางใจ ที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ เพื่อดำรงตำแหน่งสำคัญในระบบราชการ ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดส่งผลให้ประชาธิปไตยที่เป็นเสรีนิยมมีแนวโน้มเป็นอำนาจนิยม (authoritarianism) ทำให้ประชาสังคมที่เคยเป็นพันธมิตรช่วงแรกกลับถอยห่าง และส่วนหนึ่งกลายเป็นศัตรูที่นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายหลัง

(3) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2549 คือ การสถาปนาระบอบทักษิณจากการครอบงำและแทรกแซงของผู้ปกครองที่มีต่อสาธารณะ ทำให้ความคาดหวังของประชาชนที่มีต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทางทฤษฎีที่มีรากฐานทางความคิดแบบเสรีนิยม ห่างไกลจากพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยหรือเสรีนิยมประชาธิปไตยทางปฏิบัติ และมีแนวโน้มเป็นประชาธิปไตยที่ไม่เสรี (illiberal democracy) จากความเปลี่ยนแปลงของสถาบันและกระบวนการทางการเมืองของประเทศ คือ พรรคการเมืองที่มีแนวโน้มเป็นระบบพรรคเด่นพรรคเดียว รัฐสภาที่เสมือนเป็นตรายาง รัฐบาลที่นายกรัฐมนตรีมีอำนาจทางการเมืองสูงสุดจนมีการแสดงออกทางการเมืองจากการปรับคณะรัฐมนตรี การกำหนดนโยบายสาธารณะตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่และประชานิยม การเสนอแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทักษิณ (Thaksinomics) และการลดหรือหลีกเลี่ยงการตรวจสอบและถ่วงดุลของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาและเพิ่มการแทรกแซงสถาบันและกระบวนการทางการเมืองอื่น ระบบราชการที่มีการรวมศูนย์ระบบราชการทำให้มีการจัดตั้งคาบเกี่ยวใหม่ทั้งหมด นำมาสู่การเผชิญหน้ากับประชาชน ในภาคประชาสังคมความขัดแย้งที่มีแนวโน้มรุนแรงนำไปสู่การรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ (1) ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) ให้บทเรียนกับประเทศไทย ในการออกแบบสังคมการเมืองที่เป็นนวัตกรรมการเมือง (political innovation) ให้สอดคล้องกับปัจจัย บริบท และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ผ่านรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่เน้นรัฐบาลที่เข้มแข็งและการตรวจสอบและถ่วงดุลที่เข้มข้น ก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการบริหารประเทศที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลกับความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความชอบธรรม และความรับผิดชอบจากสังคมการเมืองที่มีความหลากหลาย (2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป คือ การแสวงหาความรู้เพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้จากงานวิจัยทำนองเดียวกัน อาทิ การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยสมัยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา และแง่มุมอื่นที่สำคัญและน่าสนใจ อาทิ โครงสร้างอำนาจการเมืองไทยสมัยนายทักษิณ ชินวัตร โครงสร้างอำนาจการเมืองไทยสมัยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กาวาจิตต์ สิงห์. (2543). *ทฤษฎีการเงินโลก* (กมล กมลตระกูล, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด.
- เกษียร เตชะพีระ. (2547). ระบอบทักษิณ. *ฟ้าเดียวกัน*, 2(1), มกราคม – มีนาคม. 36-55
- ณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ. (2548). *วิวัฒนาการและชะตากรรมของทักษิณโมเดลทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 85-110.
- ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. (2558). *หน่วยที่ 14 การเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2535-2550*. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1).
- นันทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- นันทนา นันทวโรภาส. (2549). *ชนะเลือกตั้งด้วยพลังการตลาด*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ตะวันออกจำกัด (มหาชน).
- ภักดี วีระภาสพงษ์. (2551). Neoliberalism ลัทธิเสรีนิยมใหม่. *ฟ้าเดียวกัน*, 6(6), ตุลาคม – ธันวาคม. 58-64.
- แมนเฟร็ด สเตเกอร์, และรวี รอย. (2559). *เสรีนิยมใหม่: ความรู้แบบพกพา* (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โอเพนเวิร์ล.
- แมนเฟร็ด สเตเกอร์. (2553). *โลกาภิวัตน์: ความรู้แบบพกพา* (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โอเพนเวิร์ล.
- โยชิฟูมิ ทามาตะ. (2551). ประชาธิปไตย การทำให้เป็นประชาธิปไตยและการออกจากประชาธิปไตยของประเทศไทย. *ฟ้าเดียวกัน*, 6(4), ตุลาคม – ธันวาคม. 98-139.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2556). *การจัดการภาครัฐแนวใหม่*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

- วรลัญช์ โจรจนพล. (2562). *หน่วยที่ 13 การเมืองและเศรษฐกิจในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร*. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจไทย หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. (2548). *การปฏิรูปการเมือง*. การสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2548 ครั้งที่ 28 เรื่อง การปฏิรูปสังคมเศรษฐกิจไทยหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ พ.ศ. 2540: ความก้าวหน้าและความล้มเหลว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 6-1 – 6-85.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย. (2556). *รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ: จากกำเริบทุนนิยมนายธนาคารถึงวิกฤตเศรษฐกิจ 2540*. นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- อะกิระ ซุเอะฮิโระ. (2558). *ระบอบเทคโนโลยีกับทักษิณาธิปไตยในประเทศไทย: การปฏิรูประบบราชการและระบบงบประมาณภายใต้รัฐบาลทักษิณ*. *ฟ้าเดียวกัน*, 13(3), กันยายน-ธันวาคม. 65-120.
- เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. (2547). *หน่วยที่ 8 การศึกษาการเมืองการปกครองเปรียบเทียบแนวทางรัฐและสังคม*. ประมวลสาระชุดวิชาการเมืองการปกครองเปรียบเทียบ หน่วยที่ 6-10. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). *รายงานการวิจัยเรื่อง ทักษิณา-ประชานิยม: ความหมาย ปัญหาและทางออก*. รายงานการวิจัยตามโครงการประชานิยมและผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- Dunleavy, Patrick and Brendan O' Leary. (1987). *Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy*. London: Macmillan.
- Ohmae, Kenichi. (1990). *The Borderless World: Power and Strategy in the interlinked Economy*. New York: Free Press.
- World Bank. (1989). *Sub-Sahara Africa: From Crisis to Sustainable Growth*. Washington D.C.: World Bank.